

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Estaminet 'Au Cher Ami' in Drogenbos monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Estaminet 'Au Cher Ami', Drogenbos, Sterstraat 2 – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/23098/102.1

Joeri Mertens

10/10/2018

INHOUDSTAFEL

1.1.	Thema eet-, drank en dansgelegenheden – Onderzoeksresultaten	4
1.2.	De Vlaamse Rand	4
1.3.	Lopende bescherming in de Vlaamse Rand	6
1.4.	Eet-, drank en dansgelegenheden	6
1.4.1.	Typologie	6
1.4.2.	Beknopte historiek	7
1.4.3.	De wet van 1919.....	8
1.4.4.	Ligging en exterieur.....	8
1.4.5.	Interieurs.....	9
1.5.	Motivering van de selectie	15
1.6.	Bedreiging.....	16
1.7.	Bibliografie	17
2.	Beschrijvend gedeelte	17
2.1.	Situering	17
2.2.	Historisch overzicht	17
2.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	18
2.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	20
3.	Evaluerend gedeelte	20
3.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	20
3.2.	Motivering van het type bescherming.....	20
3.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	21
3.4.	Juridische toestand.....	21
3.4.1.	Onroerend Erfgoed:	21
3.4.2.	Ruimtelijke Ordening:	21
4.	Beheersvisie	22
4.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	22
4.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	23
4.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	23
5.	Bronnen	24
6.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	24
6.1.	Omgevingsplan bij de bescherming	24
6.2.	Fotobijlage	24
6.3.	Cultuuroederen	24
6.4.	Documentatie	24

1.1. THEMA EET-, DRANK EN DANSGELEGENHEDEN – ONDERZOEKSRISULTATEN

In de beleidsbrief 2017 voorziet minister Bourgeois onder initiatief 13 het verder inventariseren en opstellen van beschermingsvoorstellen in hanteerbare deelpakketten. Daarbij wordt de Vlaamse Rand genoemd als initiatief volgend op de lopende herinventarisatie.

Het dossier behoort tot de thematisch-geografische bescherming van 'eet-, drank en dansgelegenheden in de Vlaamse Rand' waarvan eerder reeds drie dossiers werden voorgelegd. Pas in mei 2018 kon 'Au Cher Ami' in Drogenbos bezocht worden en het interieur geregistreerd. Op basis van het bezoek werd het estaminet weerhouden voor bescherming.

Het onderzoek naar horecazaken in de Vlaamse Rand wordt daarmee afgesloten. Er zijn geen bijkomende dossiers binnen dit thema meer te verwachten.

1.2. De Vlaamse Rand

Eet-, drank en dansgelegenheden in de Vlaamse Rand

Tot het onderzochte gebied behoren 19 gemeenten met in totaal 75 gebouwen die in de inventaris vermeld worden als logeer-, eet-, drink- of dansgelegenheid. Op 1 januari 2017 hadden 12 van deze gebouwen in de Vlaamse Rand een vorm van bescherming.

- Asse (Asse), Huize Sint-Antoon, Assesteenweg 3-5, dorpsgezicht 1980, artistieke waarde
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/76824>
- Asse (Asse), Hoeve Hoge Kamer, Beekstraat 22, monument 1985, historische en esthetische waarde
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/76747>
- Asse (Bekkerzeel), dorpsherberg, Sint-Godarusstraat 3, dorpsgezicht 2002, historische waarde
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/76787>
- Beersel (Alseberg) Afspanning De Zwaan, Pastoor Bolsstraat 2-14, monument 2004, historische waarde,
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/38868>
- Beersel (Alseberg), Café De Hoorn, Pastoor Bolsstraat 20, dorpsgezicht 2004, historische waarde
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/216515>
- Overijse (Overijse), Afspanning Den Bonten Os, Waversesteenweg 2, monument 1974, algemeen belang
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/40445>
- Sint-Genesius-Rode (Sint-Genesius-Rode), Café-Restaurant van Zevenbronnen, landschap 1947, esthetische waarde
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/40620>
- Tervuren (Vossem), Afspanning In de Posthoorn, Dorpsplein 2, monument 1975 & dorpsgezicht 1981, algemeen belang
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/43065>
- Tervuren (Vossem), Herberg In het Canon, Dorpsplein 10, monument 1975, algemeen belang
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/42805>
- Tervuren (Tervuren), Herberg De Poel, Kasteelstraat 5, landschap 1946, artistieke waarde
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/42780>
- Tervuren (Tervuren), Huis De Kroone, Kerkstraat 8, landschap 1946, artistieke waarde
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/216913>

- Wemmel (Wemmel), Banbrouwerij – Herberg De Kam, Steenweg op Brussel 7, monument 2014, historische waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/89970>

Herbergen en cafés in Vlaanderen¹

In de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed werden voor heel Vlaanderen 1965 herbergen en 1179 cafés opgenomen. Daarvan genieten 240 herbergen en 83 cafés een vorm van bescherming. De beschermingsvorm is zeer wisselend, van stads- en dorpsgezicht tot landschap en monument. 173 herbergen en 50 cafés zijn als monument beschermd, daarvan dateren 26 herbergen en 20 cafés uit de eerste helft van de 20ste eeuw. Slechts 7 cafés uit de eerste helft van de 20ste eeuw werden expliciet beschermd omwille van het bewaarde burgerlijk caféinterieur.

- Kortrijk, Groeningestraat 19, Vlaams Huis, monument 2003, artistieke, historische, sociaal-culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/59626>
- Leuven (Leuven), Grote Markt 13, café Gambinus, monument 2016, artistiek, architecturale, sociale en culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/206707>
- Roeselare (Roeselare), Ooststraat 1-3, feestpaleis met café, monument 2002, historische en sociaal-culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/13746>
- Ronse (Ronse), Grote Markt 10, café Harmonie, monument 2009, artistieke, historische en sociaal-culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/28636>
- Ronse (Ronse), Grote Markt 25, café Local Unique, monument 2009, artistieke, historische en sociaal-culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/28639>
- Ronse (Ronse), Kleine Markt 9, café Onder den toren, monument 2009, artistieke, historische en sociaal-culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/28753>
- Zelzate (Zelzate), Grote Markt 15, café Regina, monument 2004, historische en sociaal-culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/75927>

De bestaande beschermde caféinterieurs situeren zich op één uitzondering na (Café Regina in Zelzate) allemaal in een stedelijke context. Het beeld van het café en caféinterieur wordt met deze bescherming in de Vlaamse Rand aangevuld één burgerlijke caféinterieur in een landelijke context.

Dansgelegenheden in Vlaanderen

In de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed werden voor heel Vlaanderen 12 dansgelegenheden opgenomen. Daarvan zijn er 3 beschermd als monument omwille van het bewaarde interieur.

- Aalst (Aalst), Louis D'Haseleerstraat, danszaal Gillade, monument 1997, historische en sociaal-culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/69>
- Gent (Ledeberg), Hundelgemsesteenweg 173-175, danszaal Bristol, monument 2017, historische, architecturale en artistieke waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/304721>
- Lochristi (Beervelde), Tolheidestraat, Feestpaleis, monument 1995, historische, volkskundige, sociaal-culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/34121>

¹ Met herbergen worden drankgelegenheden bedoeld waar ook logies wordt verstrekt.

1.3. Lopende bescherming in de Vlaamse Rand

Op 27 juni 2018 werden drie cafés met een burgerlijk interieur en één danszaal in de Vlaamse Rand voorlopig beschermd:

- Beersel (Alsemberg), Café De Hoorn, Pastoor Bolsstraat 16-20, historische en architecturale waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/216515>
- Grimbergen (Humbeek), café met danszaal El dorado, Kerkstraat 251, historische en architecturale waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76487>
- Vilvoorde, café Luminor, Grote Markt 25, historische en architecturale waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/70397>

1.4. Eet-, drank en dansgelegenheden

1.4.1. Typologie

De thesaurus van de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed omschrijft een café als: '*een publieke gelegenheid waar drank geserveerd wordt*'², een restaurant is '*een publieke gelegenheid waar men maaltijden serveert*'³. Romany De Troeyer merkt daarnaast in haar studie op dat de verschillende termen als herberg, koffiehuis, café, estaminee, ... vandaag door elkaar gebruikt worden zonder nog een wezenlijk onderscheid naar functie in te houden.⁴ Zij stelt op basis van erfgoedkenmerken en erfgoedelementen een typologische onderverdeling voor: landelijke cafés, volkscafés en burgerlijke cafés. Haar onderverdeling wordt voor dit dossier aangehouden en de definities werden verder aangevuld.

Landelijke cafés zijn boerderijcafés en dorpscafés. De nu zeldzaam geworden boerderijcafés vormden een onderdeel van een actieve boerderij waar vaak ook een dorpsbrouwerij aan verbonden was. Het café dat in de boerderij was ingericht stond vaak in verbinding met de leefruimte zodat op drukke momenten deze bij de gelagzaal kon betrokken worden.

Dorpscafés zijn in het centrum van het dorp gelegen, nabij de kerk, gemeentehuis of dorpsplein en waren soms gecombineerd met een tweede uitbating als haarkapper, beenhouwer, kruidenierszaak, ... De gelagzaal is klein, de inrichting rudimentair, sober maar verzorgd en het ensemble is spontaan ontstaan. De inrichting sluit aan bij de huiskamers met stucplafonds en schouwen, soms met een losstaande toog en glazenrek.

Het *volkscafé* ligt vaker buiten de dorpskern, is op een lokaal publiek gericht en vaak is het interieur zeer rudimentair en sober. De inrichting is een amalgaan van vormen en stijlen, ontstaan en samengebracht in verschillende periodes. Marc Jacobs legt in zijn bijdrage voor het boek '*Volkscafés, vrouwentongen en mannenpraat*' naast "*een bepaalde, niet steeds 'verfijnde' of luxueuze stijl van inrichting*" de nadruk op "*een assortiment met sterke nadruk op (vaak goedkoper) bier, de frequente aanwezigheid van mensen uit de buurt en vooral de stamgasten, de uitbating die van generatie op generatie wordt overgedragen, het door elkaar lopen van het dagelijks leven en wonen van de waard of waardin, én hun gezin, en het semipublieke gebeuren op de cafévloer ...*"⁵

Het *burgerlijk café* is gesitueerd in steden, gemeenten en op pleisterplaatsen. De doelgroep was de 'betere', lees gegoede burger en daarom werd het interieur rijker vormgegeven. Er werd gestreefd naar een totaalconcept dat in duidelijke inrichtingscampagnes werd

² <https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/91> (geraadpleegd op 1 juni 2017)

³ <https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/362> (geraadpleegd op 1 juni 2017)

⁴ DE TROEYER R. 2010: op. Cit., 35-37.

⁵ JACOBS M. 2009: Volkscafés van lokale herbergen tot geheugenplaatsen waar soms gedronken wordt ... om (niet) te vergeten in: VOLKSKUNDE VLAANDEREN VZW, *Volkscafés Vrouwentongen & mannenpraat*, Leuven, 81.

aangebracht. Een lambrisering, toog en glazenrek als eenheidsconcept bedacht mochten niet ontbreken. De inrichting van burgerlijke cafés volgde de heersende trends en bespeelde het hele register van uitermate rijk en exclusief tot versoberde stijlen. De Troeyer somt de kenmerken van burgerlijke cafés op: rijke wandafwerkingen, houten lambriseringen, tegeltableaus en behangpapier. Dat kan aangevuld worden met spiegels, kapstokken, tegels, koperen elementen als voetsteunen en handvaten, fraaie vloeren, stucplafonds ...

Verder in haar studie haalt De Troeyer ook het *Grand-café* aan, dat voornamelijk een grootstedelijk, Brussels fenomeen is.

1.4.2. Beknopte historiek ⁶

Boerencafés, herbergen en bierhuizen (13de-18de eeuw)

Maria Verbeeck plaatst het vroegste begin van het café in de 13de eeuw. Hoevedomeinen, wereldlijke en geestelijke domeinen waren zelfbedruipend en hadden vaak een eigen brouwerij waar beperkt houdbaar bier werd gebrouwen. De overschotten werden aan passanten verkocht. Het waren voornamelijk verkoopshuizen zonder gelagzaal.

Wanneer er een verbruikzaal gebouwd werd, ontstond de herberg zoals we die vandaag nog kennen. De herberg of afspanning, gevestigd langs de verbindingswegen, bood naast voeding en drank ook overnachting aan. Er was plaats om paard en koets te stallen voor de nacht. Herbergen en afspanningen werden rustpunten op de routes van de postkoetsen. Ze fungeerden dan ook eeuwenlang als postkantoor.

De herberg was tot in de 18de eeuw de plaats waar de bevolking een groot deel van zijn tijd doorbracht. Er werd gegeten, gedronken, handel gedreven, contracten afgesloten, gerookt en gegokt. Er ontstonden vrijages, dienstboden en dagloners vonden er werkgevers. Verbeeck wijst er op dat bier voor zowel de Vlaming als de Brabander een primaire levensbehoefte was wegens de bedenkelijke kwaliteit van het drinkwater in combinatie met droge en gezouten voedingswaren. Wie niet zelf brouwde, moest dus wel een herberg opzoeken. Vele herbergiers waren zowel brouwer als biersteker, alhoewel dit in de middeleeuwse steden steeds vaker afzonderlijke beroepsgroepen werden.

De herberg als drankgelegenheid liep rechtstreeks verder in het bierhuis of de brasserie.⁷ Ze kenden geen specifieke architectuur of typologie. Het waren gewone huizen, weliswaar ruimer opgezet, waar in één of meerdere kamers een gelagzaal werd ingericht. Hun kelders waren uitzonderlijk groot omwille van de opslag van vaten bier en wijn. Romanie De Troyer wijst er op dat het meubilair eerder rudimentair was en van een toog of glazenrek was geen sprake. In de 15de en 16de eeuw zouden ook de gildehuizen en schuttershoven hun zalen openzetten voor vooraanstaande burgers. Er ontstond bijgevolg een sociaal onderscheid in het klantenbestand tussen de bierhuizen en de gildenhuizen en schuttershoven.

In de 18de en 19de eeuw waren de boerderijcafés niet te tellen. Steeds meer boerenbrouwers gingen hun overschot aan passanten verkopen. Die drankgelegenheden waren niet te onderscheiden van de doorsnee dorps- of boerenhuizen. De keuken-woonkamer deed er tevens dienst als herberg.

Het café in de 19de eeuw

Omstreeks het midden van de 17de eeuw verschenen koffie en thee op de Europese markt. In Londen opende het eerste koffiehuis in 1652 de deuren. In 1702 opende het eerste echte luxueuze café of koffiehuis van Parijs. Blijkbaar ging in Brussel pas in de 19de eeuw

⁶ Voor dit hoofdstuk werd geput uit:
VERBEECK M. 1987: Van herberg tot café, *M&L* 6-1, 8-33.
DE TROEYER R. 2010: op.cit., 17-27.

⁷ PIRLOT A. 2006: *De cafés van Brussel*, Brussel, 25.

het eerste koffiehuis open.⁸ Het café was geboren. Stilaan kwam er onderscheid in de kwaliteit en aankleding van de koffieuizen, volkscafés en herbergen en daarmee ook een onderscheid tussen de gegoede klassen en de arbeiders. Koffieuizen vestigden zich in de mondaine wijken van het stadscentrum waar het clientèle extra comfort wenste: gasverlichting, rijkere decoratie met spiegels, sierpilasters, stucwerkplafonds, ... en zich liet lokken door de rijke interieurs.

Het Vlaamse koffiehuis of café onderscheidde zich vermoedelijk niet echt van de herberg en er werd zowel koffie, thee en chocolade als bier en wijn geschonken.

De benaming Estaminet zou afkomstig zijn uit het Frans en wijzen op een afgesloten zaal achter de herberg waar besloten bijeenkomsten konden doorgaan. De term 'estaminet' werd vooral gebruikt vanaf 1810-1820 en kreeg de betekenis van een populaire plek waar voornamelijk bier werd geschonken. Het is dan ook de voortzetting van een bierhuis. Tegen 1900 was de term 'café' algemeen ingeburgerd en omvatte hij alle types van dranklokalen.

Met de opkomst van lichte pilsbieren op het einde van de 19de eeuw, die op het Vlaamse platteland pas omstreeks de Eerste wereldoorlog ingang vonden, kreeg het café een nieuwe invulling. De nadruk lag er op het drankverbruik en sociale contacten. Grote vensters en terrassen zorgden voor interactie tussen de klanten en de passanten en nodigden uit tot verpozen. Hier ontstond het typische interieur met doorlopende banken, lambrisering en een spiegeltoog, grote vensters met glas-in-lood.

Op het platteland hadden sommige herbergen sinds mensenheugenis een gedeelde functie als vierschaar of wethuis. Pas na de Belgische onafhankelijkheid kwam er geleidelijk een scheiding tussen de herberg en het gemeentehuis, een evolutie die pas volledig afgerond werd in de 20ste eeuw. Toch behielden ze hun gemeenschapsfunctie onder de vorm van openbare verkopeningen die er door gingen of als lokaal voor verenigingen. Naarmate de democratisering doorzette werd menige politieke meeting in cafés georganiseerd. Het uitbaten van een herberg bleef echter vaak een tweede taak naast brouwer, landbouwer, beenhouwer, haarkapper, buurtwinkelier, ...

1.4.3. De wet van 1919

De *Wet betreffende de slijterij van gegiste dranken* van 29 augustus 1919 bepaalde de minimum oppervlakte en hoogte van drankgelegenheden.⁹ Cafés geopend na 1912 moesten een gelagzaal hebben met een minimum oppervlakte van 30 m² en een hoogte van minimaal 3 meter. Drankgelegenheden geopend voor 1912 moesten vanaf 29 augustus 1924 een gelagzaal hebben met een minimumoppervlakte van 25 m². Mogelijk liggen die nieuwe wettelijke bepalingen aan de basis van de herinrichting van burgercafés tijdens het interbellum. De wet trad in werking voor nieuwe cafés in 1919 en in 1924 voor cafés die bestonden vóór 1912. Mogelijk verklaart dat de boom aan nieuwe caféinterieurs tijdens het interbellum.

1.4.4. Ligging en exterieur

Cafés onderscheidden zich, zoals hoger reeds gezegd, oorspronkelijk niet van de burgerlijke architectuur. Ze hadden een gelijkaardige gevelopbouw en materiaalgebruik. Hooguit waren de vensters groter. Dit is mooi zichtbaar in een reclame van 'Van Duyse en Ghislain' in 'Le Petit Journal du Brasseur' uit 1920 waar het stedelijke 'grand café' met een rij van aaneensluitende ramen en een luifel vergeleken wordt met een herberg op het platteland. (6.4 documentatie, 1) Zonder specifiek opschrift, luifel en uithangbord zou het onderscheid met gewone panden qua typologie en architecturale vormtotaal moeilijk te maken zijn.

⁸ PIRLOT A. 2006: op. cit, 12.

⁹ Wet betreffende de slijterijen van gegiste dranken 29 augustus 1919, *Staatblad* 10 september 1919, 4512-4516.

Eén opvallend verschil wordt door M. Verbeeck aangehaald: de ligging.¹⁰ Herbergen, cafés en eethuizen werden meer dan andere panden op hoeken van straten en nabij kruispunten opgericht. Het liet toe extra licht binnen te trekken en de zichtbaarheid van het handelspand te verbeteren. De afgeschuinde hoektravee met inkompartij werd een karakteristiek kenmerk, ook internationaal. Het hoekhuis-café raakte zo ingeburgerd dat hetzelfde type ook op het platteland werd toegepast.

Een andere manier om de aandacht op de horecazaak te trekken was de bouw van een opmerkelijk uitgewerkte gevelpartij of een pui. Het gaat dan om een rij van houten vensterdeurpanelen die de pui-opening afsluiten. De gedecoreerde houten pui-omlijsting, die in de winkelbouw reeds 50 jaar eerder werd toegepast, vond uiteindelijk op het einde van de 19de eeuw ook zijn toepassing in de eet- en drankgelegenheden. Niet alleen lieten de puien een maximale hoeveelheid licht binnen, ze boden gasten ook de mogelijkheid naar buiten te kijken. De hoger vermelde reclame toont ook die vernieuwing. In 1933 beschrijft Alphonse Barrez in 'Bâtir' het ideale café.¹¹ In zijn artikel suggereert hij de plaatsing van structuur- of matglas in de bovenlichten van de ramen. In realiteit werd vaker gezuurd, gezandstraald, of glas-in-lood gebruikt.

1.4.5. Interieurs

1.4.5.1. Eet- en drankgelegenheden

Een belangrijk selectie criterium voor herbergen en cafés is de aanwezigheid van een origineel interieur. Vaak zijn herbergen en cafés gesitueerd in panden die geen expliciete vitrine of uitstalraam hebben en enkel aan het interieur herkenbaar zijn. Het waren de burgerlijke cafés met een totaalrichting die zich sinds de 19de eeuw wisten te onderscheiden van andere cafés en die nu nog bewaard zijn. Landelijke volkscafés geleken op dat ogenblik nog veel op huiskamers die met losse elementen waren ingericht, en die nadien ook weer werden verwijderd, zodat ze vandaag niet meer als café herkenbaar zijn.

De meeste van die caféinterieurs zijn het werk van lokale schrijnwerkers en meubelmakers. Een precieze bouwdatum of producent is vaak niet bekend. Soms mogen grote verbouwingen in het kadasterarchief gelijk geschakeld worden met een renovatie en (her)inrichting van het café. Vaak moet het interieur door vergelijkend onderzoek met andere cafés gedateerd worden. Zo werd door Lahaye in 1976 een beschrijving van het Leuvense café 'in oud leuven' gepubliceerd dat als referentie kan dienen voor een caféinterieur uit het interbellum.¹² Het pand werd heropgetrokken in 1923 en het interieur bestond toen uit een toog met marmeren blad en een spiegel- en glazenkast, een lambrisering met spiegels boven de banken, tafels en stoelen. De vloer bestaat uit tegels en het plafond is gestuukt. Daarnaast zijn er de advertenties door producenten van caféinterieurs. De advertenties uit de periode 1919-1940 in 'Le Petit Journal du Brasseur' werden in dit dossier gebruikt als referentiemateriaal. De foto's werden toegevoegd aan de documentatie.

Totaalconcepten

In de publicatie '*Volkscafés Vrouwentongen en mannenpraat*' worden zeer raak de materiële kenmerken van (volks)cafés weergegeven: '*In een volkscafé krijg je weleens het gevoel dat de tijd er is blijven stilstaan. De trend om de interieurs aan te passen en te doen evolueren volgens de steeds wisselende modes is er vrij beperkt. Denk bijvoorbeeld aan de toog, vaak met bijhorende lambrisering en ingewerkte spiegels en zitbanken, of aan de kleurrijke cementtegelvloer, de kleine tafels met formica blad, inclusief de kanaries in de kooi en de sanseveria's op de vensterbank. Opvallend is dat het volkscafé vaak bestaat uit één open ruimte. [...] Volkscafés bevatten vaak interieuraspecten die je elders*

¹⁰ VERBEECK M. 1987: Van herberg tot café, *M&L* 6-1, 27.

¹¹ BARREZ A. 1933: L'architecture commerciale Brasseries Bodegas Tavernes, *Bâtir*, 12, 251-257.

¹² LAHAYE V. 1976: Volkscafé's te Leuven, *De Brabantse Folklore*, 77-212, 395-399.

*maar zelden meer tegenkomt, zoals de spaarkas aan de muur, [...] de 'stoof' [...] staat dikwijls tegen de muur, maar kan zich evengoed in het midden bevinden als een centraal punt in het volkscafé.*¹³

Jan Van den Bossche beschrijft in 'Dossier: bescherming cafés en café-interieurs' het interieur van "café prins Albert" in Lint: "Sinds 1930 is er niets meer aan het interieur veranderd. ... De vloer is origineel. De deuren uit massief hout raken het plafond. De zware eiken toog draagt nog altijd hetzelfde marmeren blad. De stang met koperen beugels houdt al zeventig jaar de tooghangers op hun plaats."¹⁴

Romanie De Troeyer geeft in haar thesis duidelijk aan dat het caféinterieur te vaak een vergeten onderdeel is van onderzoek en dat het Vlaamse (plattelands)café niet te vergelijken is met het Brusselse stedelijke café.¹⁵ De auteur geeft tevens aan dat de oudste bewaarde caféinterieurs - in Oost-Vlaanderen - uit de 19de eeuw dateren. Vermoedelijk was er vanaf het begin van de 19de eeuw meer interesse voor de inrichting van een caféinterieur en wijzigde de aankleding van die van een woonkamerinterieur naar een typisch café met een toog, lambrisering en meubilair. De industriële revolutie bood betaalbare en gestandaardiseerde producten aan die bruikbaar waren voor de inrichting zoals vloertegels, spiegels, medaillons in stucwerk en gegoten koperen kleeuhangers of decoratieve elementen.

De burgerlijke cafés werden in het vierde kwart van de 19de eeuw vaak in neo-Vlaamse renaissancestijl ingericht met rijk gesculpteerd houtwerk en decoratieve schilderijen, smeedwerk, ... Naarmate het einde van de eeuw naderde ging het eclecticisme overheersen. De art nouveau had slechts een beperkte plaats in het Vlaamse cafélandschap van de late 19de eeuw. Het was een uitgesproken stedelijke stijl die pas, omstreeks 1900 ingang vond buiten Brussel. Net zoals in de woningbouw in Vlaanderen beperkte de art nouveau zich tot een decoratieve stijl en zou hij de structuur van het café niet wezenlijk wijzigen. Op dat ogenblik werd het houtwerk nog vaak geschilderd.

Tijdens het interbellum deden ook in de caféinrichting de art deco en het modernisme hun intrede en vanaf de jaren 1920 werd het caféinterieur het domein van de architect en de meubelmaker, wat voorheen niet het geval was. De reclamebijlagen van het tweewekelijkse tijdschrift 'Le Petit Journal du Basseur' uit de periode 1919 - 1940 tonen aan dat zowel de inrichting als het ruimtegebruik en de gebruikte materialen grondig wijzigden in deze periode. Er kan vermoedelijk een onderscheid gemaakt worden tussen de periodes 1919-1925, 1925-1930 en 1930-1940.¹⁶

In 1920 maakt het bedrijf *Jules Bayer* uit Straatburg reclame met enkel een toog. (6.4 documentatie, 2) Vier jaar later maakt Emile Cambier uit Aat reclame voor zijn vrijstaand meubilair. Hij zal dat blijven doen tot 1935. Vanaf 1927 vult hij zijn reclame aan met de afbeelding van een glazenkast. (6.4 documentatie, 3) Reclames voor tapkranen worden zeer prominent vanaf hetzelfde jaar, wat de doorbraak van de tapkast en het stijgende belang van de toog benadrukt.

In 1926 verschijnt de eerste reclame voor een totaalinterieur van de firma *P. Huygens-Janssens et fils* uit Mechelen. Als voorbeeld wordt een foto van café 'Brasserie de la Nouvelle Halle' uit Brussel afgedrukt. De foto toont een geverniste of geboende massief houten toog met glazenkast, bijpassende lambrisering met ingewerkte zitbanken en ingewerkte spiegels. De toog wordt gedecoreerd met ellipsvormige lijsten en op de toog staat de tapkraan. Het daaropvolgende jaar (1927) volgt een reclame van hetzelfde Mechelse bedrijf met hetzelfde café maar nu met een foto van een andere kant zodat de lambrisering met ingewerkte banken en spiegels duidelijk zichtbaar is. Kleine dwarse scheidingswanden in dezelfde vormgeving zorgen voor privacy terwijl het

¹³ VOLKSKUNDE VLAANDEREN 2009: *Volkscafés Vrouwentongen & mannenpraat*, Leuven.

¹⁴ VAN DEN BOSSCHE J. s.d.: *Dossier: bescherming cafés en café-interieurs*, s.l. (omstreeks 2005-2006).

¹⁵ DE TROEYER R. 2010: op. cit., 9-10 & 40-142.

¹⁶ Verder onderzoek van andere bronnen dient deze theorie te staven.

binnenschrijnwerk met gelijkaardige vormgeving de gelagzaal afsluit. De bijpassende tafels met marmeren bladen staan strak in het gelid. (6.4 documentatie, 4)

Het bedrijf krijgt in 1929 concurrentie van de *Manufacture de Siège et Meubles en Bois Courbé, ancienne firme Lelong & Guersom* uit Leuze. Deze laatste publiceert dat jaar twee foto's van het café 'l'Hôtel de France' in Doornik. Het interieur werd opgetrokken uit lambriseringen met ingewerkte banken en erboven spiegels. Dwarse scheidingswandjes delen de ruimte in kleinere entiteiten in. Verhoogde stijlen dragen lantaarns en kapstokken. Het muurvaste houtwerk lijkt te bestaan uit een combinatie van massief hout voor het kaderwerk en fineerwerk in de hogere delen. Opnieuw zijn bijpassende tafels met lichtgekleurde marmeren bladen en stoelen voorzien. Het binnenschrijnwerk in de achtermuur werd ingevuld met glas. Dezelfde kenmerken zijn terug te vinden in de toog met glazenkast die klassieke elementen als pilasters en kapitelen combineert met fineerhout. De glazenkast werd gedecoreerd met geslepen glas. Op de toog prijkt de tapinstallatie. (6.4 documentatie, 5)

In 1931 publiceert de *Manufacture* een reeks van nieuwe interieurs. Met gepaste trots melden ze in de reclames dat ze de 'Médaille d'Or Exposition de Liège 1930' gewonnen hebben. De reeks ontwerpen toont aan dat omstreeks 1930 de inrichting van burgerlijke cafés begint te wijzigen. Zowel voorbeelden van cafés met massief houten lambriseringen worden gepubliceerd als voorbeelden met fineerwerk en meer ruimtelijke concepten. Met de bodega van het 'Hôtel des Artilleurs' in Doornik wordt een enigszins zware doch duidelijke art deco gepresenteerd. Lambriseringen met houten banken en centraal in de ruimte een combinatie van schutsels en banken geven het geheel de nodige warmte en privacy. (6.4 documentatie, 6) Het 'Maison des Sports', eveneens in Doornik, toont een rijkelijk interieur met een houten lambrisering in een combinatie van massief en fineerhout. De banken worden van elkaar gescheiden door schutsels en boven de banken prijken geslepen achthoekige spiegels in art-decolijsten. Het plafond vertoont cassettes. (6.4 documentatie, 7) De wanden van 'Café Cécil', ook in Doornik, zijn rijk gedecoreerd met een manshoge lambrisering uit gefineerd hout, uitlopend op decoratieve elementen. In het binnenschrijnwerk werd gemarmerd glas voorzien en de toog vertoont dezelfde versoberde decoratie. Vermoedelijk werd er met een kwalitatieve houtsoort gewerkt die het geheel de nodige uitstraling gaf. (6.4 Documentatie, 8)

In het ontwerp van het 'Buffet de la Gare du Nord' in Brussel spreken vooral de ruimtelijkheid van de gelagzaal en de prominent aanwezige toog. Er is een manshoge houten lambrisering en bijpassende toog. De decoratie vertoont typische art-deco-elementen met bovenaan afgeschuinde zijden en hoeken. Het zeer hoge schrijnwerk (binnen- en buitendeuren) is vrij strak uitgewerkt met een klassieke elementen als entablementen. (6.4 documentatie, 9)

Het 'Théâtre des Variétés' in Charleroi toont net als het 'Pavillon de l'Union Coopérative' op de Exposition de Liège uit 1930 voornamelijk de ruimtelijkheid van de gelagzaal. Bij het 'Pavillon' vallen ook de grote raampartijen op. Het is hier de architectuur die de decoratie bepaalt. Het modernistische caféinterieur wordt geboren. (6.4 Documentatie, 10)

De lambrisering verdwijnt bij het 'Café du Lion Belge' in Doornik. De toog met glazenkast, muurindeling en beglaasde binnendeur verraden een sobere art deco. (6.4 Documentatie, 11)

In 1932 worden naast de herneming van oudere voorbeelden ook enkele nieuwe inrichtingen gepresenteerd door de *Manufacture*. Het vernieuwde hout breekt verder door en de eenheid van lambrisering met ingewerkte banken wordt minder. De grote cafévitruines worden prominent in beeld gebracht. Het café 'Au Soleil Levant' in Schaarbeek wordt gekenmerkt door een manshoge lambrisering, ingedeeld door een bank en erboven de ingewerkte spiegels. Kleine schotten delen de banken op. Vermoedelijk gaat het hier om vernieuwde fineerhout. Op de lambrisering zijn de strak vormgegeven kapstokken duidelijk zichtbaar. De glazenkast met horloge werd tegen de achterwand van het café geplaatst. De omlopende banken hebben hier duidelijk een textielbekleding. De vrije muren

werden horizontaal geled door de plaatsing van lijsten. Het plafond is vlak. (6.4 Documentatie, 12)

Het 'Grand Café du Baillage' in Doornik wordt gekenmerkt door een splitlevel. De lambrisering heeft dezelfde hoogte van de banken en de toog die langs de zijwand staat. Boven de banken werden spiegels geplaatst in een houten kader. De eenheid tussen lambrisering, banken en spiegels is er minder sterk dan in oudere ontwerpen. De muren boven de lambrisering werden met lijstwerk opgedeeld en een plafondlijst werkt de muur bovenaan af. Op de vloer ligt parket. Het houtwerk lijkt vooral massief te zijn. (6.4 Documentatie, 13) Ook het 'Café Central' in Aat wordt bepaald door een splitlevel met een trap in het midden van de gelagzaal waardoor een grote ruimtelijkheid ontstaat. Tegen de wanden staan nog banken maar ze vormen geen lambrisering meer. Een spiegel op de achterwand van de gelagzaal is mogelijk een losstaand element. De grote cafépui in de voorgevel wordt prominent in beeld gebracht. (6.4 Documentatie, 14)

In 1932 maakt brouwerij Scaldis reclame met het caféinterieur van 'Café REX' in Brussel. De inrichting werd vermoedelijk uit vernist gefineerd hout opgetrokken gezien de weerspiegeling op de foto. De foto's tonen een ruim beglaasde gevel, een meer dan manshoge lambrisering, vermoedelijk volledig uitgevoerd in gefineerd hout en afgelijst met een kroonlijst. Kleine schotten delen de banken in die in de lambrisering zijn verwerkt. De toog tegen de zijwand is duidelijk horizontaal gelaagd. De volledige ruimte werd met mijterbogen opgesplitst. Plafondlijsten zorgen voor de overgang tussen muren en plafond. (6.4 Documentatie, 15)

In 1933 worden in 'Le Petit Journal du Brasseur' geen nieuwe reclames opgenomen. De producenten hernemen hun oudere reclames. Het ideale café, zoals in hetzelfde jaar door Alphonse Barrez beschreven, kenmerkt zich door: hoge plafonds, wijde vensters met structuurglas of mat glas in de bovenlichten om het zonlicht te dempen, verlichting voor 's avonds. De vloer is bekleed met kleurrijke tegels. Tegen de muren staan banken zonder rugleuningen om een goed zicht te hebben op de gelagzaal. Centraal staan lichte stoelen en tafels opgesteld. De gelagzaal moet zo ruim mogelijk zijn en het houtwerk gepolijst of licht geschilderd. Lambriseringen dienden in hout te zijn en niet in het koele keramiek of textiel dat snel verslijt. De toog moest groot zijn en efficiënt ingericht.¹⁷ Barrez duidt daarmee een inrichting die reeds in de reclamefoto's uit de jaren 1930-1931-1932 aangekondigd wordt.

In 1934-1935 is elke reclame voor nieuwe caféinterieurs uit het tijdschrift verdwenen.

Volgens de literatuur en de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed zijn zuiver modernistische caféinterieurs eerder schaars in Vlaanderen. De art deco sloot meer aan bij het verleden en kon van sober tot luxueus uitgevoerd worden. De nieuwe vormentaal kon bovendien toegepast worden van de toog over het meubilair en lambrisering tot de vloer en werd daarom populair. De Troeyer komt ook in haar studie tot de conclusie dat in de jaren 1930 het fineerwerk z'n intrede en het houtwerk vernist wordt in plaats van geschilderd.¹⁸ Keramische of cementtegels kwamen op de vloer.

Tijdens de oorlogsjaren is een terugkeer naar de traditionele stijlen in versoberde vorm merkbaar.¹⁹ Voor de jaren 1950 en later werd weinig onderzoek gedaan. De gangbare stijlen als fiftiesdesign en expostijl zetten zich door. Zoals De Troeyer aanhaalt, blijft de onderstroom van traditionele caféinterieurs bestaan, zeker gezien het succes van Klein België op Expo58.

¹⁷ BARREZ A. 1933: op.cit.

¹⁸ DE TROEYER R. 2010: op. cit., 53.

¹⁹ DE TROEYER R. 2010: op. cit., 56-58.

Vaste interieurelementen

De Troeyer merkt op dat burgerlijke cafés zich onderscheiden door rijke wandafwerkingen, gaande van gemaroufleerde doeken tot muurschilderingen, houten lambriseringen en tegeltableaus met voorstellingen van volkse taferelen, stads- en dorpsgezichten, historiserende scènes en florale motieven.²⁰ Een alternatief was behangpapier of anaglypta, een in reliëf gedrukt en afwasbaar behangpapier dat op de markt was sinds 1886 en een groot succes werd vanaf 1893. Ze merkt op dat de houten lambriseringen in burgercafés merkkelijk hoger zijn dan in volkscafés en vanaf circa 1910 vaak afgewerkt zijn met paneelwerk, afgeboord met parel- en eierlijsten en gevernist. Ze worden verder aangevuld met spiegels, wandlampen en kapstokken. In het plattelands- of volkscafé gaat het meestal maar om een eenvoudige muurlijst. Onder de lijst wordt dan een lambrisering gesuggereerd door een andere schildering of behangpapier.

De tapkast is op het platteland maar een goede eeuw oud.²¹ De verspreiding ervan hangt samen met de opkomst van de tapinstallatie die in de steden vanaf de late 19de eeuw voorkomt en pas in de 20ste eeuw zijn intrede doet op het platteland samen met de doorbraak van het lagerbier. Dat verklaart de opkomst van reclames voor tapkranen in de jaren 1920 (6.4 Documentatie, 15). Ervoor werd het bier gewoon in de kelder bewaard en in bierkannen afgetapt om de gelagzaal te worden uitgeschonken. Een buffetkast met erboven een rek voor de glazen volstond. Maar met de opkomst van de tapinstallatie, ijs en drank in flesjes werd de buffetkast een toog die bestond uit een tapkast en erachter een rek voor de glazen. Vanaf de Tweede Wereldoorlog is de tapinstallatie overal ingeburgerd.

De toog met tapkast, opgesteld op een centrale plaats waar de waard zicht heeft over de hele zaak, is het belangrijkste meubel van een café. De vormgeving sluit in een burgerlijk café naadloos aan bij de lambrisering en muurbanken. Ze bestonden meestal uit gevernist hout, drie tot vijf geledingen breed en geritmeerd door paneelwerk. Bovenaan is de toog soms afgewerkt met een door consoles ondersteunde kroonlijst en afgetopt met een marmereen blad. De toog uit de jaren 1920-1930 wordt gekenmerkt door een sobere vormgeving, vaak met afgeronde uiteinden links en rechts, en hij is met fineer afgewerkt. Zelfs in landelijke en volkscafés werd het meubel rijker en opvallender uitgewerkt dan de rest van het caféinterieur. Kenmerken van de neo-Vlaamse renaissancestijl blijven er lang populair. In landelijke cafés werden nieuwe of gerecupereerde togen in sobere neoclassicistische stijl of Mechelse stijl opgesteld tot ver in de jaren 1930. Dergelijke cafés waren immers aan geen totaalconcept gebonden.

Achter de toog werd een glazenrek geplaatst, ook al was dat geen constante. Ze zijn doorgaans vormgegeven in dezelfde stijl als de toog, voorzien van een kroonlijst of fronton, een spiegel als achtergrond en glazen legplanken. Soms is het glazenrek onderverdeeld met pilasters of halfzuiltjes. Tot in het interbellum wordt soms een klok ingewerkt in het fronton van de glazenkast of lambrisering.

Vanaf de jaren 1920 verschijnt de gesloten glazenkast waarbij centraal een spiegel staat met glazenliggers en aan beide uiteinden een afsluitbaar kastje, vaak grotendeels beglaasd, waar glazen of andere producten kunnen weggeborgen worden.

De vloer in cafés bestaat uit keramische, veelkleurige tegels of de veel vaker voorkomende goedkopere cementtegels. De repetitieve motieven volgen grosso modo de grote kunststijlen. Naast tegelvloeren komen ook granitovloeren voor.

Tot de Eerste Wereldoorlog worden de balkenlagen en plafonds gestuukt en van gepleisterde plafondlijsten voorzien. Na de Eerste Wereldoorlog komen de valse plafonds in hout of geperst karton in de mode. Vooral in landelijke en volkscafés worden ze toegepast terwijl de burgerlijke cafés vasthouden aan het gestuukte plafond met plafondlijst. Centraal worden geprefabriceerde plafondrozetten voorzien.

²⁰ DE TROEYER R. 2010: op. cit., 59-140.

²¹ VAN DEN BOSSCHE J. s.d.: op. cit., 7.

Cultuurgoederen

Naast de nagelvaste interieurelementen vermeldt De Troeyer ook een reeks roerende interieurelementen als spiegels, wandklokken, tafels en stoelen, vrijstaande banken (vaak zonder rugleuning), een spaarkas, afschriften van wetten, gebodsborden, spellen, kapstokken, pijpenrekken, spuugbakken, borden met spreuken en reclameboodschappen. Vaak zijn ze op een latere datum uit noodzaak in het interieur beland.²²

1.4.5.2. Danszalen²³

Over danszalen werd slechts beperkt onderzoek gedaan en dan vooral naar individuele items en binnen een stedelijke context.

Aan de rand van de steden ontstonden in de 18de eeuw 'guingettes', herbergen met een lusttuin waar gelegenheid was voor eten, drinken, muziek en dans. Door het afschaffen van de octrooiwet waarbij het gebied buiten de steden aan eenzelfde belastingregime werd onderworpen, en met de opkomst van de dans-, bal- en concertzalen verloor de 'guingette' aan belang.

Vele danszalen zijn archivalisch gedocumenteerd. Ze ontstonden in de 18de eeuw in de steden, terwijl vermoedelijk op het platteland gedanst werd in de cafés en op het dorpsplein. De stap naar een overdekte ruimte om te dansen was niet ver weg. Meer nog dan de cafés verdwenen die kleine danszalen vaak van het toneel ten voordele van de bioscopen, grote discotheken en dito danszalen.

Terloops vermeldt De Troeyer de aanwezigheid van *danszaaltjes* bij cafés. Ze gaat echter niet verder in op dat fenomeen maar het is wel duidelijk dat een café en een danszaal steeds aan elkaar gekoppeld waren. Ze wijst er op dat de dansvloer van danszalen uitgevoerd werden in parket, terwijl het café of gelagruimte een vloer in cementtegels of ceramische tegels kreeg.²⁴ Gezien de kostprijs van parket werd er in landelijke gebieden zeker ook plankenvloeren gebruikt.

Cor Vanistendael vermoedt dat de danszaal, zoals ze ook in Vlaanderen voorkomt, ontstond in Groot-Brittannië waar reeds in de 18de eeuw een commercieel-burgerlijk concertleven bestond dat pas op het continent in de 19de eeuw zou doorbreken.

In het beschermingsdossier 'Danszaal Bristol' uit 2016 wordt opgemerkt dat danszalen vaak langs drukke invalswegen worden opgericht. Het bijhorende café of de straatgevel dienen dan als aandachtstrekker. De eigenlijke danszaal werd in binnenzones van bouwblokken of achter de cafés opgetrokken, niet noodzakelijk zichtbaar van op de openbare weg. De zaal was vaak toegankelijk via een afsluitbare doorgang naast de café zodat ze ook rechtstreeks toegankelijk was zonder het betreden van de café.

Cor Vanistendael typeert in zijn blog van 17 januari 2015 en in zijn artikel 'Interieurs van Antwerpse danszalen (1844-1944)' de historische danszaal als een 'basilica': een eenvoudig op te trekken en te overspannen gebouw bestaande uit een grote centrale ruimte, omgeven door een gaanderij met weinig, kleine of geen vensters. Zo'n ruime hal was ideaal voor bijfuncties als concerten, diners, bals, variététheater en cinema, ... Het type werd reeds toegepast in België voor de Brusselse Concert Noble in 1779.

²² DE TROEYER R. 2010: op. cit., 111-140.

²³ Het hoofdstuk is gebaseerd op:

VANISTENDAEL C. 2011: Interieurs van Antwerpse danszalen (1844-1914): het Zomer- en het Winterlokaal van de Société Royale d'Harmonie d'Anvers als typevoorbeelden, *Gentse bijdragen tot de interieurgeschiedenis* 36, 25-45.

VANISTENDAEL C. 2015: *Basilica. Altijd en overal januari 17, 2015* [online], www.dansart.org (geraadpleegd op 16/05/2017).

²⁴ DE TROEYER R. 2010: op. cit., 68-74.

Gezien hun verborgen ligging en daar de nadruk vooral lag op de interieuraankleding van de zaal waren de gevels van danszalen vaak rudimentair afgewerkt. De bouwtechniek van de ruwbouw kwam vaak uit de industriële constructietechnieken. Dragende structuren werden opgetrokken uit baksteen (al dan niet gepleisterd), metaal of beton, in beide laatste gevallen met niet-dragende baksteenmuren. De dakconstructie was licht met metalen trekstangen. Ondanks de zeer rudimentaire bouwwijze kon het interieur van de zaal dan weer met pleisterwerk of *papier carton* sfeervol gedecoreerd worden.

De interieurafwerking hing af van de standing van de zaal en zijn ligging in stedelijk dan wel landelijk gebied. Tot de typische kenmerken horen een open rechthoekig plattegrond met een podium voor het orkest of het dansorgel aan één zijde en vaak een balkon aan de andere zijde. Onder het balkon lag meestal de toegang tot het voorliggende café. Centraal ligt een houten dansvloer met eromheen een één trede hoge zone voor stoelen en tafeltjes om zodoende dansers en publiek van elkaar te scheiden. Het plafond bestaat uit een geknikt gewelf met vlak middendeel en twee schuine kanten. De trekstangen zijn steeds zichtbaar. Het vlakke middendeel bood plaats aan vlak glas dat soms voor zenitaal licht zorgde. 's Avonds werd er bijkomend verlicht met luchters en wandarmaturen. De wanddecoratie varieerde van uitermate sober en rudimentair over gipsornamenten tot rijke afwerkingen met tegeltableaus.

De zaal was dusdanig ontworpen dat chaperonneren mogelijk was. Getuigen in het artikel van Micha delen mee dat zowel het balkon als de zone aan de rand van de dansvloer gebruikt werden door de chaperonnerende ouder of familielid.²⁵ De trede aan de rand van de dansvloer was ook de plaats waar meisjes zonder danspartner wachtten tot ze gevraagd werden.

Pas in de jaren 1920 zal er als gevolg van voorschriften over brandveiligheid een breuk komen tussen de danszaal, de cinema en het theater. Vele danszalen worden op dat ogenblik gesloopt om als cinemazaal of theater terug opgetrokken te worden.

1.5. Motivering van de selectie

Vier cafés in de Vlaamse Rand werden verder onderzocht in het kader van de opmaak van een beschermingsdossier:

- Beersel (Beersel), café De Hoorn (voorlopig beschermd sinds 27 juni 2018)
- Drogenbos (Drogenbos), herberg Au Cher Ami
- Grimbergen (Humbeek), café Eldorado met danszaal (voorlopig beschermd sinds 27 juni 2018)
- Vilvoorde (Vilvoorde), café Luminor (voorlopig beschermd sinds 27 juni 2018)

Er werd voor deze selectie rekening gehouden met de in 2013 decretaal vastgestelde waarden.²⁶ In het geval van deze selectie werden de historische en architecturale waarde weerhouden. De volkskundige en sociale waarde werden niet weerhouden omdat er onvoldoende bronnenmateriaal bestaat van de sociale activiteiten in Estaminet 'Au cher ami' noch om een duidelijk beeld van die waarde te geven noch om ze te motiveren. Volgende decretaal vastgelegde criteria²⁷ bleken belangrijk voor de selectie van de verschillende items:

- Zeldzaamheid: het aantal bewaarde cafés met burgerlijke interieurs is beperkt in Vlaanderen.
- Herkenbaarheid: dankzij het goed bewaarde interieur zijn de cafés als dusdanig herkenbaar.
- Representativiteit: de geselecteerde items zijn goed bewaarde schoolvoorbeelden van burgerlijke cafés.

²⁵ MICHA M. 2010: Hoe gingen oma en opa uit? Dancings in Gent, 1919-1939, *Van mensen en dingen* 8 - 1-4, 81.

²⁶ Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013.

²⁷ Besluit van de Vlaamse Regering van 16 mei 2014.

- Ensemblewaarde: de ensemblewaarde wordt gevormd door het samengaan van het exterieur van het café met het caféinterieur dat in deze gevallen de meest cruciale elementen van een caféinterieur behield, inclusief de wezenlijke cultuurgoederen.

Daarnaast werd rekening gehouden met volgende elementen:

- Typologie: De historische band tussen café, restaurant en danszaal is een reden om deze gebouwen binnen één thema te behandelen. Andere vrijetijds- en verenigingsgebouwen als theaters, bioscopen, opleidingscentra, hotels ... werden niet weerhouden wegens hun zeer specifieke vormgeving, die afwijkt van de onderzochte groep gebouwen. De panden dienden als logeer-, eet-, drank- of dansgelegenheid gebouwd te zijn. Herbestemde panden werden niet in het onderzoek weerhouden evenmin als gebouwen waar de oorspronkelijke functie niet langer herkenbaar is.
- Bouwperiode: desktoponderzoek wees uit dat herbergen en afspanningen in de Vlaamse Rand uit de 19de eeuw en ouder reeds in representatieve mate bescherming genieten. In deze campagne rond logeer-, drank- en eetgelegenheden wordt vooral gefocust op de 20ste-eeuwse panden.
- Exterieur: er werd gelet op de aanwezigheid van kwalitatieve erfgoedelementen als markante gevels en kwaliteitsvol vormgegeven vitrines. Panden met sterk gerenoveerde, verbouwde of gereconstrueerde gevels werden niet weerhouden.
- Interieur: de aanwezigheid van een historisch interieur was een voorwaarde om een gebouw voor te dragen voor bescherming. Panden met sterk gerenoveerde, verbouwde of gereconstrueerde interieurs werden niet weerhouden.
- Functie: de vier voor bescherming geselecteerde items hebben alle nog steeds een horecafunctie. Zij zijn het beste in staat om door een continuering van de functie met respect voor de materiele erfgoedelementen, de beleving van erfgoed alledaags te maken. Een bescherming mag de huidige functie noch een herbestemming hypothekeren. Daarom wordt de bescherming tot een minimum beperkt: het exterieur en de gelagzaal en/of danszaal. Secundaire ruimtes als opslagruimtes, keukens, sanitair, interieurs op bovenverdiepingen, uitbreidingen, ... worden niet in de bescherming meegenomen.
- Historisch en typologisch overzicht: De vier cafés bieden een overzicht van burgerlijke cafés uit de late 19de eeuw tot midden 20ste eeuw met kwalitatieve caféinterieurs en danszalen. Ze zijn zowel in de dorpskom als in stedelijke omgeving gelegen. De geselecteerde items tonen alle vormen van gevelafwerking: van eenvoudige gevels tot gevels met vergrote vensters en cafépuien.

1.6. Bedreiging

Jan Van den Bossche wijst er in zijn publicatie '*Dossier: bescherming cafés en caféinterieurs*' van omstreeks 2005 op dat de bewaring van de historische caféinterieurs een reële bedreiging vormt.²⁸ Ze worden gesloopt bij een modernisering of verkocht om geïntegreerd te worden in andere tavernes of restaurants. In '*Van Herberg tot café*' uit 1987 schrijft M. Verbeeck "*Ons rest nog het verdwijnen te beschrijven van deze openbare gelegenheden, na de euforie van de overwinning, gewurgd door fast-food, fast-drink en bedrieglijke namaak-pubs*".

²⁸ VAN DEN BOSSCHE J. s.d.: op. cit.

1.7. Bibliografie

Onroerend Erfgoed, digitaal beschermingsdossier 4.001/44021/118.1, Danszaal Bristol (DECLERCQ D., 2016).

BARREZ A. 1933: L'architecture commerciale Brasseries Bodegas Tavernes, *Bâtir* 12, 251-257.

BERGER D., COLARD D., DE REYMAEKER M., DESMYTTER A., FESTRA M. & THIMISTER Y. 1985: *Nachtraven*, Brussel, 147-157.

DE TROEYER R. 2010: *Historische cafe-interieurs in Oost-Vlaanderen tot WOII: een retrospectief onderzoek*, onuitgegeven verhandeling, Artesis Hogeschool Antwerpen, Opleiding Monumenten- en Landschapszorg.

DURNEZ J. 1963: *Herbergen en herbergleven te Asse*, sl, 6-10.

LAHAYE V. 1976: *Volkscafe's te Leuven*, *De Brabantse Folklore* 77-212, 395-399.

MESSIAEN L., SEGERS E. & VANFLETEREN E. s.d.: *Bijlagen verslagboek Hart voor volkscafés Een onderzoek naar de leefbaarheid van volkscafés*, Gent.

MICHA M. 2010: Hoe gingen oma en opa uit? Dancings in Gent, 1919-1939, *Van mensen en dingen* 8 - 1-4, 81.

PIRLOT A. 2006: *De cafés van Brussel*, Brussel.

TOLLET A. 2015: *Vlaams-Brabant drinkt. Bier- en jenevercultuur sinds 1800*, Leuven.

VAN DEN BOSSCHE J. s.d.: *Dossier: bescherming cafés en café-interieurs*, s.l. (omstreeks 2005-2006)

VERBEECK M. 1987: Van herberg tot café, *M&L* 6-1, 8-33.

VOLKSKUNDE VLAANDEREN 2009: *Volkscafés Vrouwentongen & mannenpraat*, Leuven.

VANISTENDAEL C. 2011: Interieurs van Antwerpse danszalen (1844-1914): het Zomer- en het Winterlokaal van de Société Royale d'Harmonie d'Anvers als typevoorbeelden, *Gentse bijdragen tot de interieurgeschiedenis* 36, 25-45.

VANISTENDAEL C. 2015: Basilica. Altijd en overal januari 17, 2015 [online], www.dansart.org (geraadpleegd op 16/05/2017).

2. BESCHRIJVEND GEDEELTE

2.1. Situering

Estaminet met danszaal 'Au Cher Ami' is gelegen in Drogenbos op de hoek van de Sterstraat en de Grote Baan. Adres: Sterstraat 2, Drogenbos.

2.2. Historisch overzicht

Het estaminet gaat in kern zeker terug tot de eerste helft van de 19de eeuw. Op de Ferrariskaart van 1771-1778 staat op deze plek een volume ingetekend waarvan de functie onduidelijk is. In 1849 wordt een eerste grenswijziging geregistreerd waarbij het volume dat haaks op de beide wegen staat, het huidige estaminet, reeds herkenbaar is op de 'oude

toestand'.²⁹ In 1865 is Marie Hemeryckx eigenares van het huis. Zij staat als 'herbergierster' geregistreerd in het kadaster.³⁰ Het pand werd begin jaren 1870 (kadastrale registratie 1872) uitgebreid door Joannes-Baptista Vanhaelen-Hamelrijck met een vleugel die parallel aan de Grote Baan staat.³¹ Vermoedelijk gaat het om de danszaal die in 1876 expliciet vermeld wordt in het kadasterarchief.³²

Bij het begin van de 20ste eeuw liet de weduwe Vanhaelen-Hameryckx het pand vermoedelijk grondig renoveren waardoor in het kadasterarchief in 1905 een 'reconstruction partielle' wordt gemeld.³³ Mogelijk ging dat gepaard met een ophoging van het pand, wat een gedicht venster in de puntgevel van de danszaal kan verklaren. In 1909 wordt het gebouw verkocht aan de hotelhouder Jan Baptiste Van Breetwater-Heymans.³⁴ Vanaf dat ogenblik verdwijnt de expliciete vermelding van 'café en danszaal' uit het kadasterarchief.

Een nieuwe verkoop wordt geregistreerd in 1921-1922 aan de herbergier Philippe Slinckx-Van Impe.³⁵ Indien het informatieve bord aan het hek (gefotografeerd in 2017, nu verwijderd) correct is en het interieur effectief dateert uit het begin van de jaren 1920 dan is Philippe Slinckx de opdrachtgever ervoor geweest. Dat correspondeert met de maker van het interieur A. Van Lierde uit 'Ruysbroeck' (zie koperen plaatje op de tapkast) die aan het begin van de 20ste eeuw inderdaad in Ruisbroek werkzaam was.³⁶

2.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

Estaminet met een sterk verbouwde danszaal, voorafgegaan door een verhard met lindes (Tilia) en twee paardenkastanjes (Castanea) beboomd en met Ligustrum omhaagd voorplein op de hoek van de Sterstraat en Grote Baan in Drogenbos. Langs de zijde van de Grote Baan is het talud verstevigd met natuursteen. Het voorplein wijzigde bijna niet sinds de vroegst bekende fotografische registraties, getuige twee ongedateerde postkaarten die in bijlage 6.4 documentatie (1+2) werden afgedrukt.

Bepเลisterd en beschilderd breedhuis van zes + drie traveeën en twee bouwlagen onder links afgewolfd, pannen zadeldak met de nok loodrecht op de straat. Beide rechter traveeën zijn smaller dan de andere. In de derde en vijfde travee bevinden zich deuren, de andere hebben rechthoekige vensters op lekdrempels van blauwe hardsteen. De vensters zijn op de gelijkvloerse verdieping beluikt, de voordeuren bleven bewaard en de ramen verwijzen naar de historische T-ramen die nog in 2004 werden geregistreerd in de inventaris van het bouwkundig erfgoed (bijlage 6.4. documentatie, 3). Er is een aflijnende houten kroonlijst. Door het niveauverschil tussen de Sterstraat en de Grote Baan vertoont de zijgevel aan laatstgenoemde straat een sterk verhoogde begane grond.

²⁹ Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Mutatieschetsen en bijhorende mutatiestaten Drogenbos, Afdeling Drogenbos, 1849/5.

³⁰ Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Mutatieschetsen en bijhorende mutatiestaten Drogenbos, afdeling Drogenbos, 1865/5.

³¹ Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Mutatieschetsen en bijhorende mutatiestaten Drogenbos, afdeling Drogenbos, 1872/2.

³² Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Mutatieschetsen en bijhorende mutatiestaten Drogenbos, afdeling Drogenbos, 1876/4.

³³ Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Mutatieschetsen en bijhorende mutatiestaten Drogenbos, afdeling Drogenbos, 1905/13.

³⁴ Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Mutatieschetsen en bijhorende mutatiestaten Drogenbos, Afdeling Drogenbos, 1909/7.

³⁵ Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Mutatieschetsen en bijhorende mutatiestaten Drogenbos, Afdeling Drogenbos, 1921-22/9.

³⁶ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: Parochiekerk Jan Ruusbroec en Onze-Lieve-Vrouw [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/90851> (geraadpleegd op 11 januari 2018).

In het interieur bleven op de gelijkvloerse verdieping sporen bewaard van verschillende verbouwingen en samenvoegingen van kamers. De historische gelagzaal, ten oosten in het pand, heeft twee verschillende plafonds, wat wellicht wijst op een samenvoeging van twee kamers. Het plafond van de meest oostelijke, smallere travee, nu ter hoogte van de glazenkast en toog, heeft een gepleisterde plafondlijst. De muur tussen beide ruimten werd opengebroken en de balk die het geheel ondersteunt kreeg gepleisterde sierconsoles. Het plafond in de gelagzaal is vlak met centraal twee rozetten. In de gelagzaal werd een kleine muurlijst aangebracht. Op de bodem een vloer met zwart-wit-granitotegels in alle ruimten. De precieze datering van de vloer is onduidelijk. Het is een vloer die vanaf het interbellum veelvuldig gelegd werd en nu nog in de handel verkrijgbaar is. Het shadebeeld van de vloer wijst er op dat hij oud is en niet recent werd aangebracht, mogelijk lokaal aangevuld of hersteld. De vloer vormt een voldoende eenheid met het interieur om mee beschermd te worden.

De dwarse gang die het gebouw in de derde travee in twee splitste, bleef deels bewaard. Bij een recente verbouwing werd de gang deels bij de gelagzaal gevoegd. Daarbij werden de onderdelen van de lambriseringen die verwijderd moesten worden, door de huidige eigenaar geïntegreerd in het huidige café, zodat ze nog steeds een eenheid met het interieur vormen. Het resterende deel van de gang is dienstig als een tochtportaal naar de rokersruimte in een nieuwe houten constructie die op het voorplein werd geplaatst. Links van de gang was oorspronkelijk het restaurantgedeelte gelegen. Het interieur van het hoekzaaltje van 2 + 3 traveeën werd volledig vernieuwd.

In het hoofdvolume bevindt zich het authentiek bewaard caféinterieur dat naar verluidt uit het begin van de jaren 1920 stamt en uitgevoerd werd door A. Van Lierde (zie koperen plaatje op de tapkast). Het historische caféinterieur bevindt zich rechts in het gebouw en beslaat 4 traveeën.

Het vaste meubilair bestaat uit een omlopende houten bank met erboven een manshoge lambrisering met twee registers, opgebouwd uit stijl- en regelwerk en ingevuld met paneeltjes en geslepen spiegels en afgetopt met een kroonlijst. De lambrisering werd verticaal geritmeerd door decoratief uitgewerkte pilasters die ter hoogte van het bovenste register een zwierige vormgeving kregen.

Tegen de oostelijke wand, met een zicht op de volledige zaal, staat de toog met erachter de glazenkast opgesteld.

Het houten toogmeubel in stijl- en regelwerk bestaat uit drie delen gescheiden door een decoratief uitgewerkte in- en uitzwenkende pilasters die steunen op de houten plint. Horizontaal zijn er twee registers. Onderaan is het kaderwerk opgevuld met een houten paneel en bovenaan met drie art-decotegels.

De drieledige glazenkast, verticaal opgedeeld met pilasters gelijkaardig vormgegeven als die van de toog, bestaat uit een houten kader ingevuld met een grote geslepen spiegel, geflankeerd door twee delen met een klein glazenkastje met sober gedecoreerde deurtjes. De onderkant, boven de kastjes en de rug van de kastjes is ingevuld met geslepen spiegels. De kastjes zelf zijn ingevuld met geslepen glas. In de kastjes en voor de centrale spiegel zijn glazen liggers op metalen structuren aangebracht. De glazenkast wordt in het midden bekroond met een sierlijst met art-decotegels en geflankeerd door rankwerk. De onderbouw is vernieuwd.

Parallel aan de Grote Baan staat een haakse aanbouw van zes traveeën en twee bouwlagen onder pannen zadeldak. Vermoedelijk gaat het om de in 1872 kadastraal geregistreerde danszaal. De vleugel bestaat uit een sobere, bepleisterde lijstgevel, op de begane grond aangepast tot garages, rechthoekige bovenvensters met vernieuwd schrijnwerk maar verwijzend naar de historische T-ramen. De danszaal is nog beperkt herkenbaar aan zijn volume en de verschillende richtingen van de plankenvloer wat vermoedelijk op een lager gelegen dansvloer met omlopende trede wijst. De lager liggende dansvloer werd op een later ogenblik opgevuld met planken die in een andere richting lopen. De danszaal heeft een geknikte gewelf met trekijzers en op het einde van de zaal een podium. De vensters

dateren mogelijk van een latere verbouwingsfase daar danszalen traditioneel zonder vensters werden opgetrokken. Verder werd de zaal sterk gemoderniseerd. In de zuidgevel steekt een gedicht venster dat mogelijk wijst op de werken uit 1905.

2.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt, is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 31 mei 2018. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Behoudens verborgen gebreken, bevindt het gebouw zich in goede bouwfysische toestand.

3. EVALUEREND GEDEELTE

3.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

De historische waarde van Estaminet 'Au Cher Ami' wordt gevormd door het uitzonderlijke feit dat het gebouw zeker sinds ongeveer anderhalve eeuw ononderbroken als horecazaak in de Vlaamse Rand functioneert en archivalisch gedocumenteerd is. De eerste vermelding van een herbergier gaat terug tot 1865 terwijl een danszaal met zekerheid kadastraal geregistreerd werd in 1876. De vermelding in het kadasterarchief van een danszaal in het vierde kwart van de 19de eeuw is zeer uitzonderlijk.

De context met het beboomde plein, hier linde en paardenkastanje, is een unieke historische situatie die hier niet alleen via historisch beeldmateriaal gedocumenteerd werd maar ook effectief bewaard bleef.

Estaminet 'Au cher Ami' heeft architecturale waarde als goed bewaard en representatief voorbeeld van een landelijke herberg uit de 19de-eeuw met een gesigineerd, authentiek en uitzonderlijk goed bewaard burgerlijk caféinterieur dat representatief is voor het begin van de jaren 1920. De combinatie van een 19de-eeuws gebouw met een bijna 100 jaar oud caféinterieur vormt een bijzondere ensemble dat steeds zeldzamer wordt. Het interieur behield al zijn typische kenmerken als de houten banken en lambrisering, het toogmeubel, de glazenkast, de ingewerkte spiegels en tegeldecoraties, de tegelvloer en het stucplafond waardoor het als burgerlijk caféinterieur herkenbaar is.

De achterliggende danszaal werd sterk verbouwd doorheen zijn geschiedenis en behield onvoldoende erfgoedwaarden en -elementen in vergelijking met andere danszalen in Vlaanderen om voor bescherming in aanmerking te komen.

Een sociale, culturele en volkskundige waarde kan moeilijk toegekend worden omdat het café-leven in het Estaminet 'Au Cher Ami' slechts beperkt tot niet gedocumenteerd is. De bekende historische gegevens werden samengebracht onder de historische waarde.

3.2. Motivering van het type bescherming

Estaminet 'Au Cher Ami' wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurogoderen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

Het gaat om gebouwd erfgoed, met een door mensenhand aangelegd beboomd voorplein en een historisch en architecturaal waardevol interieur. De monumentenbescherming is daardoor de meest geëigende beschermingsvorm.

3.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De afbakening beperkt zich tot het hoofdgebouw van het estaminet, exterieur zichtbaar van op de Sterstraat en Grote Baan, de beboomde voortuin en de beschreven interieurelementen van de gelagzaal op de gelijkvloerse verdieping. Van de sterk verbouwde en gerenoveerde danszaal bleef enkel het volume bewaard. Daarom wordt ze uit de afbakening van de bescherming gelaten. De bijgebouwen als keuken en toiletten hebben geen erfgoedwaarde, waardoor ook zij uit de bescherming worden gelaten. De niet vermelde interieurelementen zoals de gerenoveerde eetzaal links in het gebouw en het interieur van de bovenverdieping behoren niet tot de bescherming wegens onvoldoende erfgoedwaarden.

3.4. Juridische toestand

3.4.1. Onroerend Erfgoed:

Het pand werd opgenomen in de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed onder IDnummer 205124 en is vastgesteld als bouwkundig erfgoed sinds 5 oktober 2009.

3.4.2. Ruimtelijke Ordening:

Volgens het gewestplan Halle-vilvoorde-Asse, goedgekeurd op 7 maart 1977 ligt het goed in woongebied. Het Ruimtelijk Uitvoeringsplan 'Afbakening van het Vlaams Stedelijk Gebied rond Brussel en aansluitende open ruimtegebieden' van 16 december 2011 is van toepassing. Dat heeft geen invloed op het grondgebruik volgens het gewestplan.

Het perceel is gelegen in het BPA "*Kuikenpad – Herziening*", gezien en definitief aangenomen door de Gemeenteraad van Drogenbos in zitting van 23 februari 2008. Een afdruk van het BPA, meer bepaald het perceel van de bescherming, werd toegevoegd aan 6.4 Documentatie, 4. Het perceel is deels gelegen in een zone art 9 en deels in een zone artikel 16.

Het bebouwde deel, meer bepaald het café met de gelagzaal, ligt binnen een zone artikel 9 '*Zone voor gesloten bebouwing*'. Artikel 9.1 Bestemming zegt: "*Zone bestemd voor ééngezinswoningen in aaneengesloten bebouwing of in groepen zoals aangeduid op plan. Winkelhuizen, horeca, verzorgende en ambachtelijke bedrijven, diensten en gemeenschapsvoorzieningen zijn eveneens toegelaten, evenwel op het gelijkvloers. Meergezinswoningen zijn toegestaan*". Een bescherming heeft geen invloed op de bestemming van een pand. Zowel het continueren van de functie als een herbestemming zijn binnen de krijtlijnen van het BPA mogelijk. Er is geen conflict met de bescherming.

Artikel 9.2 '*Inplanting der gebouwen*' stelt: "*Het hoofdgebouw wordt ingeplant op de verplichte bouwlijn zoals bepaald in art. 4.1.*". Het estaminet 'Au Cher Ami' staat ingeplant volgens het BPA. Er is geen conflict met de bescherming.

Artikel 9.3 '*Diepte van de gebouwen*' stelt: "*De minimum bouwdiepte bedraagt 8 m. Tenzij grafisch anders aangegeven, bedraagt de maximum bouwdiepte: 15 m voor het gelijkvloers en 12 m voor de verdiepingen. De bouwdiepte van de verdiepingen moet bij aanbouw tegen een reeds bestaand gebouw de bouwdiepte van de aangrenzende verdiepingen, voor zover mogelijk, respecteren. Achter het hoofdgebouw is in ieder geval een aanbouwzone van maximum 5 m diepte voorzien binnen de hierboven aangehaalde maximum bouwdiepte. De oppervlakte van*

deze aanbouwzone mag voor maximum 75% bebouwd worden (100% bij percelen met een breedte minder dan 6 m).

Dergelijke aanbouwen moeten in dezelfde architectuur als het hoofdgebouw worden opgetrokken en richten zich dus integraal naar de bepalingen van art. 4. (algemene bepalingen voor gebouwen.)

Tenzij grafisch anders aangeduid op plan is vanaf de achterste perceelgrens minimum 6 m vrije zone voorzien. Dit geldt eveneens bij hoekpercelen in straathoeken tenzij deze hoekpercelen kleiner zijn, in dat geval kunnen deze uitzonderlijk volledig dichtgebouwd worden." De huidige bouwdiepte van het Estaminet 'Au Cher Ami' is ongeveer 8 meter. Daarnaast legt het BPA slechts restricties op over de maximale bouwdiepte zonder de realisatie van die maximale bouwdiepte te verplichten. Tot slot worden de voorwaarden voor de achterbouwzone vastgelegd inclusief de verplichting van een bouwvrije zone van tegen de achterste perceelsgrens. Daar de bescherming zich concentreert op het behoud van het huidige bouwvolume met zijn architecturale karakteristieken, erfgoedwaarden en erfgoedelementen inclusief het caféinterieur is er geen conflict tussen de bescherming en het BPA. De zones achter het hoofdvolume en de voormalige feestzaal behoren niet tot de bescherming waardoor daar de stedenbouwkundige voorschriften kunnen gerealiseerd worden.

Artikel 9.4 'Hoogte van de gebouwen' stelt "*De hoogte van de gebouwen wordt geografisch weergegeven op het plan. (...) bij grafische aanduiding 3 (in cirkel) geldt maximum 3 bouwlagen zijnde minimum 8.4m en maximum 10.8 m onder de kroonlijsthoogte (...)*". De bescherming van het Estaminet 'Au Cher Ami' beperkt de maximale bouwhoogte ter hoogte van het café tot de huidige gabarieten. Het estaminet 'Au Cher Ami' telt momenteel twee bouwlagen en een dakvolume. Op de niet beschermde delen van het perceel kan het BPA gerealiseerd worden. Enkel op artikel 9.4 van het BPA 'Kuikenpad- herziening' is er bijgevolg een conflict tussen de bescherming en het BPA: er kan geen derde bouwlaag met een dak gerealiseerd worden binnen de beschermde zone. Het dakvolume kan echter wel anders ingevuld worden voor zover het zicht vanop de straat bewaard blijft.

De artikel 9.5 handelt over de aansluiting bij buurpanden, 9.6 over het onderbreken van bouwrijen en 9.7 over het overbouwen van toegangen. Er is geen conflict tussen de bescherming en het BPA.

Het onbebouwde deel op de hoek van de Sterstraat en Grote Baan, momenteel verhard en beplant met bomen ligt binnen een zone artikel 16 'Zone voor achteruitbouw'. Artikel 16.2 'Inrichting' zegt: "*Voor woonpercelen: per perceel dient minstens 50% van de oppervlakte van de achteruitbouwstrook beplant te worden. Voor bedrijven: per bedrijf dient minsten 30% van de oppervlakte van de achteruitbouwzone beplant te worden. De overige oppervlakte kan aangewend worden als circulatieruimte en/of parking. Gebouwen zijn niet toegelaten.*" De bescherming van het beboomde plein beoogt eveneens het behoud van de beboomde open ruimte. De bescherming van het beboomde plein komt dan ook niet in conflict met het BPA 'Kuikenpad – Herziening'. Integendeel, beide documenten bevestigen elkaar.

4. BEHEERSVISIE

4.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook

de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

Deze bepalingen zijn op maat van de bescherming. Hieronder lichten we een aantal van deze beheersdoelstellingen toe zodat duidelijk is wat er mee wordt bedoeld.

De bedoeling van de bescherming ligt in het bewaren van het exterieur van Estaminet 'Au Cher Ami' met het beboomde driehoekige pleintje. Het zicht vanop het kruispunt Sterstraat en Grote Baan op de gevels primeert daarbij.

Het voorpleintje kan gebruikt worden als terras of parking voor zover dat het voortbestaan van de bomen niet hindert. Een niet-waterdoorlatende verharding net als het plaatsen van nieuwe gefundeerde bebouwing wordt afgeraden.

Er wordt aanbevolen om indien het schrijnwerk vervangen wordt, het uitzicht en de profielen te reconstrueren van het historische houten schrijnwerk zoals dat nog aanwezig was in 2004 en afgebeeld is in de IDfiche 205124 van de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed en in bijlage 6.3 documentatie, 3. Houten schrijnwerk geniet de voorkeur.

Tevens richt de bescherming zich op de bewaring van het interieur uit het interbellum van Estaminet 'Au Cher Ami' met al de opgesomde erfgoedkenmerken en erfgoedelementen.

4.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goede huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

4.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is, vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende Onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

5. BRONNEN

Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden voor Zijn Koninklijke Hoogheid de Hertog Karel Alexander van Lotharingen, Jozef Jean François de Ferraris, Koninklijke Bibliotheek van België, uitgegeven in 1770-1778, schaal 1:11.520 herleid naar 1:25.000.

Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Mutatieschetsen en bijhorende mutatiestaten Drogenbos, Afdeling Drogenbos, 1849/5, 1965/5, 1872/2, 1876/4, 1905/13 en 1909/7.

D+A Consult nv 2007: *Bijzonder plan van aanleg Kuikenpad – Herziening* [online] <https://www.drogenbos.be/nl/product/299/bijzonder-plan-van-aanleg> (geraadpleegd op 4 juni 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Estaminet Au Cher Ami* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/205124> (geraadpleegd op 10 juli 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Jan Ruusbroec en Onze-Lieve-Vrouw* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/90851> (geraadpleegd op 11 januari 2018).

PREAUX FRERES s.d. : *Droogenbosch – café Au Cher Ami* [online] https://images-00.delcampe-static.net/img_large/auction/000/459/025/095_001.jpg (geraadpleegd op 5 juni 2018).

S.N. s.d. : *belgique Le restaurant AU CHER AMI bon etat* [online] (geraadpleegd op 11 oktober 2017).

6. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

6.1. Omgevingsplan bij de bescherming

Afzonderlijk document.

6.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. De fotobijlage bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend fotomateriaal dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.

6.3. Cultuurgoederen

De voor bescherming voorgedragen cultuurgoederen zijn in een afzonderlijke bijlage bij het ministerieel besluit opgenomen (bijlage 3). Deze bijlage bevat zowel een oplistings van de cultuurgoederen, een beschrijving als een motivatie.

6.4. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals kaarten, postkaarten, archiefphoto's, bouwplannen, kadastermutaties, hoogtemodellen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.